

Petras Juknevičius

Panevėžio rj. savivaldybės paminklotvarkos tarnyba

NEVĖŽNINKŲ DVARAS

Nevežninkai – sena vietovė. Tai liudija ir čia buvę III–IV amžių pilkapiai [1]. Dalį jų XIX a. pabaigoje kasinėjo M. Butrimovna [2]. Netoliese išlikę piliakalnio, vad. Pilalė fragmentai [3].

Istoriniuose šaltiniuose vietovė pirmą kartą paminėta 1368 m., aprašant Livonijos kariuomenės žygį, taip pat minima 1372 m. žygio metu nuniokotų vietų sąrašė [4].

1 Nevežninkų dvaras 1926 m. (V Maciejauskienės archyvas)

2 Nevežninkų dvaro kieme žaidžiamas kriketas. 1926–1927 m. (V Maciejauskienės archyvas)

3. Nevėžninkų dvaro koplyčia
(V. Maciejauskienės
archyvas)

Nevėžninkų dvaras istoriniuose šaltiniuose žinomas nuo XVI amžiaus. Iki mūsų dienų išlikę sodybos fragmentai – XIX amžiaus antrosios pusės statiniai. Jei Nevėžninkų dvaro koplyčia į laikinąją kultūros paminklų apskaitą buvo įrašyta 1989 m. spalio mėnesį, tai dvaro sodyba – tik po parko inventorizacijos. Apie dvaro koplyčią (AtV 1071) nemažai rašyta [5]. Pats dvaras dėmesio susilaukė kiek vėliau [6]. Buvusio dvaro parkas inventorizuotas 1990 metais [7]. Dar prieš tai buvo atlikti pirmieji dvaro aprašymai [8]. Nevėžninkų dvaro sodybos fragmentai pateko į antrą buvusių dvarų sodybų inventorizavimo etapą ir 1991 metais buvo įrašyti į išaiškinamų paminklų sąrašą (IP 498/At). Iškilus būtinybei plėsti Panevėžio miesto vandens valymo įrenginius, buvo numatyta iškelti iš tos teritorijos gyventojus, prirėkė spėsti ir čia esančių kultūros paveldo objektų apsaugos problemas. Apie tai daug diskutuota ir spaudoje [9]. 1992 m. buvo parengta dvaro sodybos paminklosauginė užduotis [10]. Atlikus fotogrametrinius apmatavimus, dendrologinius ir archeologinius tyrimus, dvaro sodybą leista nugriauti.

Šio straipsnio tikslas – pabandyti pateikti nykstančio dvaro istorijos fragmentus.

Kaip jau minėta, Nevėžninkų dvaras žinomas nuo XVI amžiaus: Valakų reformos metu čia buvo karališkasis dvaras [11]. Išlikęs 1594 m. kovo mėn. 24 d. Nevėžninkų dvaro inventorių [12]. Tą dieną Upytės pavieto vaznis Stanislasvas Osteika, dalyvaujant bajorams žemvaldžiams Stanislavui Gregoravičiui ir Andriui Michailovičiui, perdavė ponui Jonui Sicinskiui trijų kaimų, priklausančių Nevėžninkų dvarui, pavaldinius. Inventoriuje išvardyti tokie kaimai: Vaišvilčiai – 16 valakų, Paviešėčiai – 18 valakų, Malūnai (greičiausiai Molainiai – P. J.) – 31 valakas su juose gyvenančiais žmonėmis. Visi minėti kaimai išlikę iki mūsų dienų. Inventoriuje pažymėta, kad dvaras „su senais tuščiais ir supuvusiais statiniais, prie kurio sodybinė žemė su aptvertais sodais, dvaro arimais, sienaujamosis pievomis ir su daržininkų laukais viso dvylika valakų“ [13]. Iš šio aprašymo matyti, kad XVI amžiaus pabaigoje Nevėžninkų dvaro būklė jau buvusi prasta. Beje, Nevėžninkai minimi ir I. Sprogio sudarytame geografinių vietų sąrašė [14]. Matyt, nuo XVI a. pab. Nevėžninkų dvaras tapo privačia valda.

Tolesnei dvaro istorijai trūksta duomenų. K. Jablonskis yra paskelbęs 1642 m.

4. Kopyčios fragmentas. AtV 1071 (V. Maciejauskienės archyvas)

spalio 3 d. įrašą iš Upytės žemės teismo knygos: Jono Purtikovo rykūnė Palanija Adomaičia skundžiasi, kad prieš Nevėžninkų dvaro vartus ją užpuolė su vėzdais ir kirviais pono Lipskio valstiečiai Motiejus Jurgionis, Baniulis ir Balčius [15]. Kol kas tai bene vienintelis dvaro paminėjimas XVII amžiuje, kurį pavyko aptikti.

Įdomų faktą pateikia A. Miškinis ir A. Baliulis. Jie nurodo, kad 1701 m. Antanui Puzinui jo Nevėžninkų dvare Upytės paviete leista steigti miestą, jame statyti, prekiauti, laikyti turgų ketvirtadieniais ir rengti 7 prekymečius, statyti savo lėšomis bažnyčią [16]. Tiesa, viename straipsnyje A. Miškinis šį Nevėžninkų paminėjimą siejo su Panevėžio kūrimusi: Nevėžninkai – tai naujasis Panevėžys [17]. Vėliau to teiginio jis jau nebe pateikė.

Tolesnę dvaro raidą galima pasekti tik XIX šimtetyje. Dvaro istorija tada jau susijusi su Eidrigėvičiais. Jie Upytės–Panevėžio krašte turėjo keletą dvarų [18]. Tiesa, nėra aišku kada konkrečiai Nevėžninkai atiteko Eidrigėvičiams. Po Antrojo pasaulinio karo JAV apsigyvenusi paskutinioji dvaro savininkė šių eilučių autoriui viename iš laišku rašė, kad

jos senelis Mykolas Eidrigėvičius turta padalinęs trims sūnams: Stanislavui – Upytę, Mykolui – Debloną, Vladislavui – Nevėžninkus. Duktė gavo pasogą ir ištekdėjo už daktaro Moigio [19]. Vladislavas Eidrigėvičius (1842–1909) buvo vedęs Rožę Paškevičiūtę, o jai mirus – Stanislavą Vangovskaitę. V. Eidrigėvičius buvo 1863–1864 m. sukilimo dalyvis, XX amžiaus pradžioje – Panevėžio burmistras [20].

Kauno gubernijos žemvaldžių sąrašė Eidrigėvičiai kažkodėl nenurodyti kaip Nevėžninkų savininkai [21]. Greičiausiai todėl, kad visos Eidrigėvičių valdos šiame sąrašė nėra išskirtos. Nevėžninkai minimi 1892 m. sąrašė [22]. 1903 m. dvare gyveno 17 žmonių [23]. 1923 m. čia buvo 4 ūkiniai kiemai su 4 gyventojais [24]. Ištekdėjusi už Maciejausko, Vladislava Eidrigėvičiūtė dvarą valdė iki 1940 metų. Nacionalizuojant dvarą 1940 metais, jo savininkėmis nurodytos V. Maciejauskienė ir S. Eidrigėvičienė, turėjusios 132,12 ha žemės [25]. Kadangi Nevėžninkų dvare buvo meno vertybių, jas suregistruoti 1940 m. rugpjūčio 7 d. atvyko Kultūros paminklų apsaugos inspekcijos atstovai V. Dilka ir P. Puzinas. Dalyvaujant dvaro komisarui S. Sadaus-

kui ir Naujamiesčio milicijos atstovui J. Kareckui, jie užantspaudavo vieną dėžę su knygomis ir įpareigojo ją saugoti V. Maciejauskiene [26]. Paskutinioji dvaro savininkė Vlada Maciejauskienė 1941 metais pasitraukė į Vakarų. Jos motina Stanislava Eidrigevičienė buvo išvežta į Sibirą, iš kur po 14 metų išvyko gyventi į Lenkiją, o vėliau – pas dukterį į JAV, kur ir mirė 1962 metais [27]. Netekę savo šeimininkų Nevėžninkai nyko. 1942 m. vokiečiai dvarą atidavė nuo Tau-ragės kilusiam Tetmejeriui, kurio 3 sūnūs buvo „rudmarškiniai“. Šeimininkau-jant dvare vokiečiui, buvo sudeginta apie 300 knygų turėjusi biblioteka. Laimė, kad V. Maciejauskienė dar prieš karą kai kurias knygas leido pasiimti profesoriui J. Balčikonui [28]. Pokario metais dva-re gyveno daug šeimų. Koplyčioje buvo įrengta elektrinė, vėliau – trašų sandėlis [29]. Dar 1990 m. tuometinio rajono Kultūros skyriaus užsakymu Pminklų restauravimo institutas parengė koply-čios avarinės būklės likvidavimo sąma-tą. 1992 –aisiais parengta projektinė do-kumentacija, Vilniaus universiteto fotogrametrinė laboratorija atliko apma-tavimus [30]. Deja, apsupta miesto aera-cijos stoties duobių, koplyčia tebelaukia tvarkymo darbų. Iš šalia buvusio išdras-kyto šeimos mauzoliejaus Eidrigevičių šeimos palaikus giminės perkėlė į Nau-jamiesčio kapines.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

1. Nevėžninkai // Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija. T. 2. V. 1968. P. 690; Lietuvos TSR archeologijos atlasas. T. 3. V. 1977. P. 72.
2. *Butrimówna M.* Kurhany w Niewieznikach w pow. Poniewieskim // *Światowit*. T. 2. 1900. P. 148–149.
3. *Tebelškis P.* Papušių piliakalnio, vad. Pilaie (IP 2422/A), 1994 m. žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita. V. 1994. Lietuvos istorijos instituto rankraščių skyrius. F. 1. B. 2293.
4. *Latvis H., Vartbergė H.* Livonijos kronikos. V. 1991. P. 191; *Juknevičius P.* Ką rašė Livonijos kronikininkas apie mūsų kraštą XIV

- amžiuje // *Atsigręžkime į praeitį*. Nr. 5. „Tėvynės“ priedas. 1998 12 09.
5. *Bočiulytė A.* Su pjautuvu ir kūju? // *Tėvynė*. 1991 03 05; *Staniūnienė I., Juknevičius P., Bočiulytė A.* Nevėžninkų koplyčia // *Panevėžio rytas*. 1992 12 21; *Kviklys B.* Lietuvos bažnyčios. T. 4. Panevėžio vyskupija. Chicago, Illinois. 1984. P. 245.
6. *Juknevičius P.* Nevėžninkų dvaras // *Panevėžio balsas*. 1992. Vas. 17.
7. Panevėžio raj. Nevėžninkų buvusio dvaro parko inventorizacijos medžiaga // RŽPI. V. 1991. Mašinraštis.
8. Lietuvos TSR Panevėžio rajono gamtos, istorijos ir kultūros paminklų katalogas. 2–as leidimas // RŽPI. V. 1985. L. 97; Panevėžio rajono inventorizuojamų sodybinių ansamblių – buvusių dvarų ir palivarų sodybų sąrašas // PRPI. V. 1989. L. 32–33.
9. *Ivanauskas E.* Duobė // *Moksleivis*. 1988. Nr. 11. P. 7–9; *Juknevičius P.* Geriausiai: dvaras su kanalizacija // *Panevėžio balsas*. 1992 10 23; *Miškinytė J.* Kuo atsakysime į Nevėžninkų šauksmą // *Tėvynė*. 1990 09 11; *Peldžius J.* Žalojam zoną – žalojam save // *Tėvynė*. 1988 12 11; *Silickienė G.* Išvarymas iš sodžiaus // *Panevėžio balsas*. 1991 11 07; *Silickienė G.* Kam iškasei duobę, žmogau? // *Panevėžio tiesa*. 1988 08 23; *Šikšnius J.* Dvaras ar kanalizacija? // *Panevėžio rytas*. 1992 10 08; *Vaičelis S.* Klaikus „laimėjimų“ paminklas // *Tėvynė*. 1988 12 17.
10. Nevėžninkų buv. dvaro parkas IP – 498 At. Paminklosauginė užduotis // PRPI. 1993.
11. *Milius J.* Upytės apylinkių žemės naudojimas, žemėvaldų ir žemėtvarkų valakų reformos laikais // *Upytė*. V. 1986. P. 36.
12. Istorijos archyvas: XVI amžiaus Lietuvos inventoriai // *Sud. K. Jablonskis*. T. 1. K. 1934. P. 351–356.
13. Ten pat. P. 351.
14. Географический словарь Жемойтской земли XVI столетия составленный по 40 актовымъ книгамъ Россiенского земского суда архивариусомъ Виленского центрального архива древних актовъ книг – губерний Виленской, Ковенской, Гроденской и Минской Иваном Яковлевичем Спрогисомъ. Вильна. 1888.
15. *Jablonskis K.* Lietuvių kultūra ir jos veikėjai. V. 1973. P. 296.
16. *Miškinis A., Baliulis A.* 1613 m. „Magni Ducatus Lituaniae“ žemėlapyje nurodytų Lietuvos miestų ir miestelių raida iki 1940 m. // Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbų rinkinys. Urbanistika ir regioninis planavimas. Nr. 15. 1988. P. 97.
17. *Miškinis A.* Panevėžys // *Kultūros barai*. 1978. Nr. 8. P. 20.
18. *Juknevičius P.* Iš Upytės dvarų istorijos // Istorija reformuojamoje mokykloje: aktualijos

- ir perspektyvos. Mokslinės–metodinės konferencijos, skirtos Upytės mokyklos 115 metų jubiliejui, medžiaga. V. 1996. P. 29.
19. Juknevičius P. Tarp Berčiūnų ir Naujamiesčio. Nevėžninkų dvaras // Tėvynė. 1997 05 03.
20. Astramskas A. Vladislovas Eidrigėvičius // Įžymūs Panevėžio krašto žmonės. Teorinės konferencijos tezės. Panevėžys. 1993. P. 4–5.
21. Алфавитный списокъ землевладельцев Ковенской губернии. Составленъ въ Ковенскомъ Губернскомъ статистическомъ комитетъ. Издание 2-е исправленное и дополненное. Ковна. 1889.
22. Алфавитный списокъ населённых мѣст Ковенской губернии. Ковна. 1903.
23. Списокъ населённых мѣст Ковенской губернии. Ковна. 1892.
24. Lietuvos apgyventos vietos. Pirmojo visuotinio Lietuvos gyventojų 1923 m. surašymo duomenys. K. 1925. P. 165.
25. Lietuvos TSR valstybinės žemės ūkio komisijos protokolai. 1940. V. 1976. P. 91; Dvarininkų, kurių žemės ištiesai ar dalinai nacionalizuotos, sąrašas // Valstybės archeologijos komisijos archyvas (toliau – VAK). L. 17.
26. Dvarų, kuriuose 1940 m. buvo suregistruoti meno ir kultūros paminklai, sąrašas // VAK. B. 90. L. 8; Kauno valstybinio muziejaus dail. Dilkos Vinco ir dail. Puzino Povilo ataskaita // VAK. B. 150. L. 156; Dvarų, kuriuose buvo suregistruota 1940 m. meno ir kultūros paminklai, sąrašas // VAK. B. 178. L. 19.
27. Juknevičius P. Tarp Berčiūnų ir Naujamiesčio. Nevėžninkų dvaras...
28. Juknevičius P. Nevėžninkų dvaras...
29. Paminklotyrinės ekspedicijos vykusios 1985 m. liepos 13–31 dienomis, medžiaga. Panevėžys. 1985. Mašinraštis; Bočiulytė A., Juknevičius P. Panevėžio rajono architektūros paminklai. Panevėžys. 1995. P. 7; Bočiulytė A. Su pjautuvu ir kūju?...
30. Staniūnienė I., Juknevičius P., Bočiulytė A. Nevėžninkų koplyčia...

Gauta 1999 11 16

SUMMARY

Petras Juknevičius

NEVĖŽNINKAI COUNTRYSIDE ESTATE

Nevėžninkai countryside estate has been known in historic sources since the 16th century. It used to be the royal estate.

The article tells the story of the estate since the 16th up till nowadays.